

ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЕНЕРГЕТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

ОЦЕНИВАНИЕ УРОВНЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ В УСЛОВИЯХ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ

EVALUATION OF LEVEL OF ECONOMIC SECURITY OF ENERGY COMPANIES IN CONDITIONS OF EUROINTEGRATION

Проблема методики оцінювання рівня економічної безпеки сучасних підприємств перебуває в процесі розроблення, що викликає необхідність її комплексного вирішення з урахуванням сучасних тенденцій розвитку підприємств, використання нових технологій та проблем, викликаних кризовими станами, що наразі існують. У статті пропонується власне бачення вимог, яким має відповідати методика оцінки рівня економічної безпеки підприємств, а саме: динамічність, репрезентативність, достовірність, інформаційна доступність та врахування найбільш важливих складових економічної безпеки для підприємства. Автором пропонується методика оцінювання рівня економічної безпеки підприємства, а також індикатори, які дають можливість провести економічну оцінку наслідків впливу внутрішніх і зовнішніх факторів та загроз на економічну безпеку підприємства з урахуванням несприятливого ринкового середовища. Виокремлено дев'ять груп показників, що характеризують операційну, фінансову, інноваційну, управлінську, інтелектуальну, кадрову, правову, силову та екологічну компоненти економічної безпеки. Для досягнення мети дослідження запропоновано використовувати два види показників: узагальнюючий (інтегральний) показник та розширену систему локальних показників

Ключові слова: методика оцінювання, економічна безпека, євроінтеграція.

Проблема методики оценивания уровня экономической безопасности современных предприятий находится в процессе разработки, что вызывает необходимость ее комплексного решения с учетом современных тенденций развития предприятий, использования новых технологий и проблем, вызванных кризисными состояниями, которые сейчас существуют. В статье предлагается собственное видение требований, которым должна соответствовать методика оценки уровня экономической безопасности предприятий, а именно: динамичность, репрезентативность, достоверность, информационная доступность и учет наиболее важных составляющих экономической безопасности для предприятия. Автором предлагается методика оценки уровня экономической безопасности предприятия, а также индикаторы, которые дают возможность провести оценку последствий воздействия внутренних и внешних факторов и угроз на экономическую безопасность предприятия с учетом неблагоприятного рыночной среды. Выделены девять групп показателей, характеризующих операционную, финансовую, инновационную, управленческую, интеллектуальную, кадровую, правовую, силовую и экологическую компоненты экономической безопасности. Для достижения цели исследования предложено использовать два вида показателей: обобщающий (интегральный) показатель и расширенную систему локальных показателей.

Ключевые слова: методика оценивания, экономическая безопасность, евроинтеграция.

Problem methodology evaluation of the economic security of modern enterprises in the process of development which requires its comprehensive solution considering the current trends of enterprises

using new technologies and problems caused by crisis, which currently exist. In the article the its own vision of the requirements to be met by the method of estimating the level of economic security engineering companies, namely dynamic, representativeness, reliability, availability information and consideration of the most important components of economic security for the enterprise. The author of the method of evaluation of the level of economic security, as well as indicators that make it possible to carry out an economic assessment of the effects of internal and external factors and threats to the economic security of the company considering the unfavorable market environment. Author determined nine groups of indicators characterizing operational, financial, innovation, management, intellectual, human resources, legal, military and environmental components of economic security. For the purpose of the study is proposed to use two types of indicators: a synthesis (integral) indicator and extensive system of local indicators.

Key words: methodology of evaluation, economic security, European integration.

Вступ. Діяльність підприємства як складної соціально-економічної системи повинна ґрунтуватися на принципах економічної безпеки його розвитку. Проблематика оцінювання рівня економічної безпеки підприємств піднімалася у працях О. В. Камишнікової [1; 2], І. І. Нагорної [3], А. А. Кучеренко [4], З. В. Берези [5] та інших. Європейська економічна інтеграція надає нові можливості для українських підприємств, як учасників світової економічної діяльності. Проте входження України в європейський економічний простір може спричинити істотні соціально-економічні наслідки як позитивного, так і негативного характеру для енергетичних підприємств, які не виробили власної стратегії економічної безпеки. В умовах постійних економічних змін, наявності загроз як всередині, так і ззовні сучасного підприємства, необхідним є розроблення сучасної методики оцінювання економічної безпеки (далі - ЕБ) енергетичного підприємства, яка передбачає всебічне врахування впливу євроінтеграційних факторів та різноманітних аспектів його діяльності.

Постановка завдання. Основними цілями даного дослідження є : аналіз теоретичних підходів до формування методики оцінювання рівня ЕБ підприємства; виявлення євроінтеграційних факторів, що впливають на процес оцінювання ЕБ підприємства; формування власної методики оцінювання рівня ЕБ підприємства.

Методологія дослідження. Для досягнення поставленої мети було використано наступні методи дослідження : комплексний підхід, індуктивний та дедуктивний аналіз, логічне узагальнення.

Результати дослідження. Для оцінювання економічної безпеки підприємства важливо правильно розробити методику її проведення, що передбачає аналіз різних аспектів економічної діяльності підприємства, її підсистем. Крім того, аналіз повинен мати динамічний характер. Усе це зумовлює природа категорії економічної безпеки.

В науковій економічній літературі відсутній єдиний підхід щодо методики проведення оцінювання економічної безпеки підприємства, відповідно необхідним є формування переліку вимог, якому має відповідати методика оцінки рівня економічної безпеки вітчизняних підприємств, а саме:

1. Динамічність (врахування змінного середовища існування підприємства).
2. Репрезентативність (відображення найбільш суттєвих показників, що впливають на рівень економічної безпеки підприємства).
3. Достовірність (адекватність відображення стану складової безпеки).
4. Інформаційна доступність (використання під час розрахунку офіційних статистичних даних, звітності підприємства та публічних експертних оцінок).
5. Врахування найбільш важливих складових економічної безпеки для підприємства.

Кожна із запропонованих ученими методик цього напрямку оцінювання потребує аналізу й уточнення (табл.1).

Отже, нами було розглянуто існуючі моделі оцінювання економічної безпеки підприємства, кожна з яких має як переваги, так і недоліки. Разом з тим, неможливо достовірно оцінити стан економічної безпеки підприємства, не враховуючи економічні процеси та явища, які відбуваються в Україні і безпосередньо спричиняють вплив на рівень і компоненти економічної безпеки. Тому вважаємо за доцільне виділяти три групи факторів впливу на процес оцінювання рівня економічної безпеки підприємства в умовах євроінтеграції:

1. Євроінтеграційні фактори макrorівня, що охоплюють особливості місцерозташування України в центральній частині Європи:
  - економічні – курс національної валюти, рівень прибутків споживачів, інвестиційний клімат, рівень економічного добробуту країни;
  - політичні – політична стабільність в країні, діючий політичний режим, наявність політичної волі до прийняття необхідних реформ;

– правові – прозора податкова політика, адаптація нормативно-правових актів до законодавчої бази ЄС, законодавча підтримка власного виробника шляхом надання дотацій;

– соціальні – різноманітність потреб споживачів, готовність суспільства до структурних змін в економіці України з огляду на прагнення вступу в ЄС.

2. Євроінтеграційні фактори мезорівня, під якими ми розуміємо фактори впливу на енергетику в цілому:

– ринкові – ємність ринку, провідні машинобудівні підприємства, цінові детермінанти;

– наукові – нові наукові рішення, інновації, ноу-хау, винаходи та корисні моделі, освоєння виробництва нової продукції;

– технологічні – оновлення технологій, здатність сприймати нові технологічні тенденції ЄС.

3. Євроінтеграційні фактори мікрорівня, що охоплюють господарську діяльність енергетичних підприємств:

– фінансові – фінансовий стан підприємства, здатність самооновлюватися, виділяти кошти на нові проекти та інноваційні рішення;

– виробничі – автоматизація виробництва, стан матеріально-технічних ресурсів, послідовність технологічного ланцюжка;

– організаційні – система управління персоналом, кваліфікованість працівників, рівень організації виробництва;

– соціальні – мотивація та заохочення персоналу, відносини всередині підприємства, соціальна відповідальність підприємства;

– адаптивні – здатність швидко адаптуватися до нових вимог законодавства, готовність виділяти ресурси та робочу силу на втілення нових технологічних рішень;

– комунікативні – налагодження контактів та співробітництва з виробниками машинобудівної продукції країн ЄС, переймання досвіду успішних підприємств, встановлення зв'язків у довгостроковій перспективі.

Таблиця 1

Аналіз теоретичних підходів до оцінювання рівня економічної безпеки підприємства

Автор (джерело)	Підхід до оцінювання рівня еб підприємства
<p>С. Льяшенко [6, с. 16-22]</p>	<p>Рівень економічної безпеки підприємства визначається на основі визначення рівня фінансової стійкості підприємства (за достатністю оборотних коштів для здійснення виробничо-господарської діяльності). Отримані показники характеризують п'ять рівнів фінансової безпеки: абсолютний (для функціонування підприємства достатньо власних оборотних коштів); нормальний (достатньо власних джерел формування запасів і покриття витрат); хиткий (власних оборотних коштів є недостатньо і залучаються середньо- і довгострокові позики та кредити); критичний (залучаються короткострокові кредити); кризовий (підприємства не можуть забезпечити фінансування діяльності ні власними, ні залученими коштами).</p> <p>Інтегральний показник рівня економічної безпеки підприємства визначається таким чином:</p> $Q = \sum_{i=0}^n \sum_{j=0}^n Sij$ <p>де Sij - індекс j-го показника в i-тій групі; KZi - коефіцієнт значущості i-тої групи показників; Kji - коефіцієнт j-го показника в i-тій групі; Kuj - коефіцієнт узгодження кількості показників для i-тої груп</p>
<p>Ф. Євдокімов, О. Мізіна та О. Бородіна [7, с.6]</p>	<p>Пропонується визначати рівень економічної безпеки підприємства на основі бальних оцінок, коли в основі визначення рівня безпеки лежать граничні значення показників та їх рейтинг. Якщо значення показника є вищим від нормативного, йому присвоюють перший клас; нижче від нормативного, але вище за критичне – другий; нижче від критичного - третій. Рейтинг показника визначається залежно від мети дослідження і важливості показника для обраного напрямку дослідження:</p> $B = \sum_{i=1}^n Pi \cdot Ki$ <p>де B - сума балів; Pi - рейтинг i-го показника, $i = 1, n$; Ki - клас i-го показника.</p>

Автор (джерело)	Підхід до оцінювання рівня еб підприємства
С. Міщенко [8, с. 106-129]	<p>Розраховується інтегральний показник економічної безпеки відповідно до ринкової вартості та економічної захищеності його капіталу:</p> $\hat{A} = \hat{A} \times E_1 \times E_2 \times E_3 \times E_4$ <p><i>ВП</i> – оціночна вартість підприємства з позиції економічної захищеності його капіталу, грн; <i>ВБАЛ</i> – скоригована середньорічна вартість майна підприємства, грн; <i>K1</i> – темп зміни чистих активів; <i>K2</i> – темп зміни рівня капіталізації прибутку (за цей показник пропонується використовувати чистий прибуток або прибуток до оподаткування, або величину грошового потоку), який спрямовується на розвиток бізнесу здійсненням інвестиційної діяльності; <i>K3</i> – темп зміни рівня ризику функціонування підприємства; <i>K4</i> – темп зміни показника ліквідності балансу.</p>
Гришко Н.Є. [9, с.67]	<p>Для оцінки рівня економічної безпеки підприємства використовується інтегральна модель оцінки рівня економічної безпеки підприємства за функціональними складовими (нерівнозначними у визначеній сукупності), яка базується на постулаті виділення функціональних складових у системі оцінювання економічної безпеки та процедурі нормування (стандартизації) відібраних показників, за формулою:</p> $I = b_1 \left(\frac{1Y + \dots + 1^n Y}{n_j} \right) + \dots + b_k \left(\frac{1_k Y + \dots + k^n Y}{n_k} \right)$ <p>де <i>y</i> - <i>ij</i> нормований <i>i</i>-й показник в <i>j</i> - ій сукупності; <i>n</i> - <i>j</i> кількість показників в <i>j</i> - ій групі; <i>k</i> - кількість груп показників; <i>b</i> - <i>j</i> вага <i>j</i> - і групи показників в балах (частках одиниці).</p>
Г.Козаченко, В.Пономарьов, О.Ляшенко [10]	<p>Пропонується визначати рівень економічної безпеки підприємства на основі бруто-інвестицій за формулою: <i>Ребп</i>=<i>Blt</i>/<i>It</i>, де <i>Blt</i> – бруто-інвестиції підприємства в році <i>t</i>; <i>It</i> – інвестиції підприємства в році <i>t</i>, необхідні для забезпечення його економічної безпеки. До складу бруто-інвестицій зараховують реінвестований прибуток поточного та майбутнього періодів, реінвестовані накопичення минулих років, амортизаційні відрахування. Розрахований показник коливається в межах від 0 до 1, причому 0 – найнижчий рівень економічної безпеки підприємства.</p>

Метою запропонованої нами методики оцінювання економічної безпеки підприємства є розрахунок і прогноз рівня економічної безпеки підприємства, виявлення і оцінювання факторів впливу на рівень кадрової, силової, фінансової складових економічної безпеки підприємств, визначення стратегій забезпечення ЕБ підприємства з урахуванням впливу факторів євроінтеграції.

У запропонованій методиці оцінювання економічної безпеки підприємства машинобудівної галузі (рисунком) на *першому етапі* необхідним є визначення об'єкта, суб'єктів, завдань оцінювання, компонент ЕБ, критерію та розроблення індикаторів і показників оцінювання.

Під **об'єктом оцінювання** нами пропонується розглядати рівень економічної безпеки підприємства, а під суб'єктами оцінювання – керівників підприємства (їх заступників).

Оцінювання економічної безпеки підприємства доцільно проводити щоквартально з метою постійного моніторингу його діяльності, підвищення конкурентоспроможності на ринку енергетики та підтримання здатності опиратися впливу внутрішніх та зовнішніх загроз у разі створення нового виду діяльності (нового продукту), зміни видів діяльності або підвищення ефективності діяльності підприємства тощо.

Забезпечення економічної безпеки підприємства викликає необхідність у розв'язанні ряду питань, серед яких особливого значення набуває визначення критеріїв, індикаторів та показників оцінювання ЕБ підприємства.

Обґрунтування критерію вибору методики оцінювання для підприємств вирішує питання, яким чином порівнювати між собою різні варіанти управлінських рішень з метою прийняття найбільш оптимального з них.

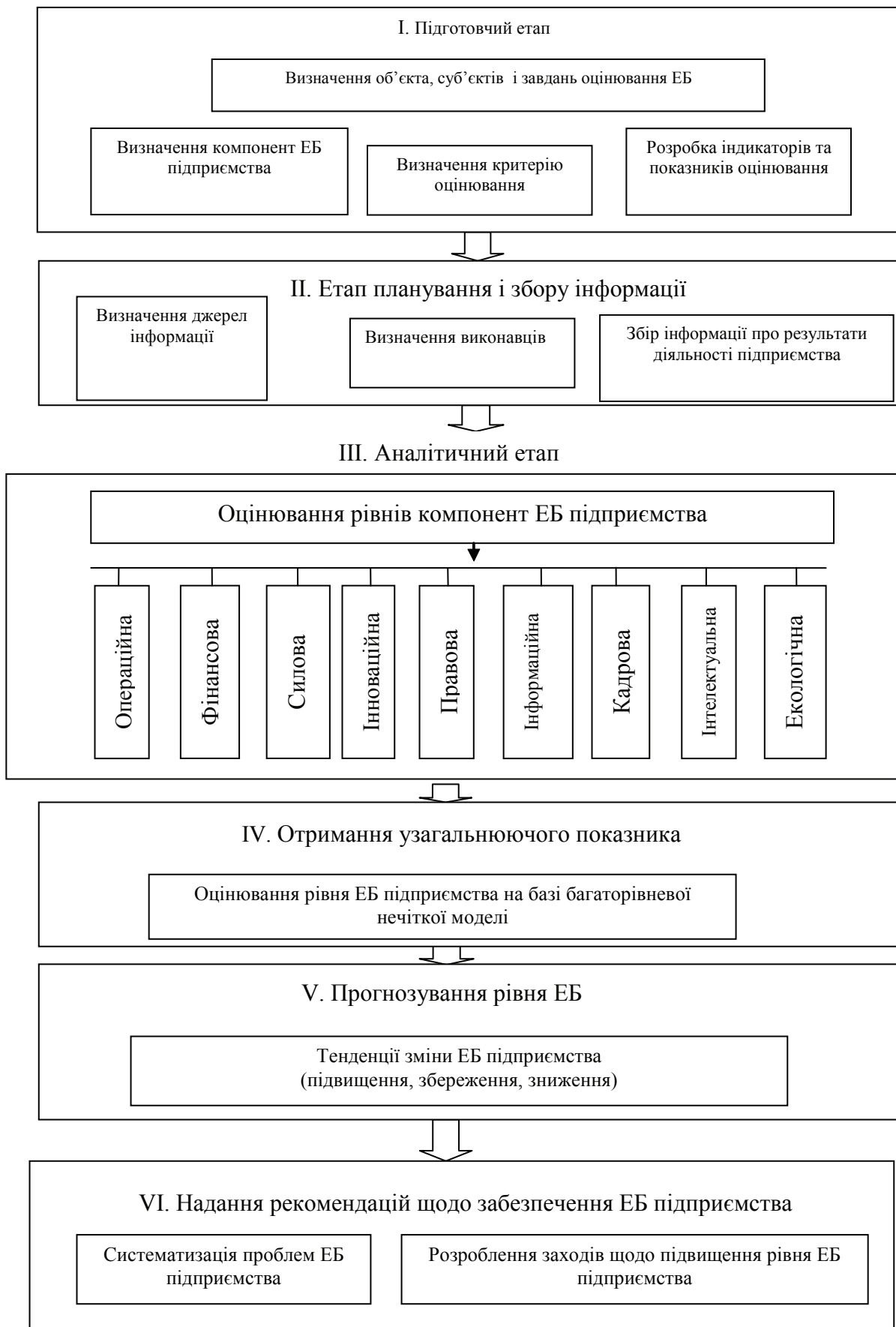

Рисунок. Методика оцінювання рівня економічної безпеки підприємства (розроблено автором)

Створення і впровадження індикаторів ЕБ підприємства має превентивну функцію у недопущенні переходу підприємства у загрозливий стан ЕБ. Вказані індикатори дозволяють своєчасно виявляти ознаки істотних відхилень від нормального стану ЕБ (шкала ЕБ). Нами пропонується оцінювати рівень ЕБ підприємства, використовуючи дев'ять груп індикаторів для кожної компоненти ЕБ (табл. 2).

Таблиця 2

Індикатори оцінювання економічної безпеки підприємства
(запропоновано автором)

Компонента	Індикатори
Операційна	Конкурентоспроможність Ефективність виробничих ресурсів Якість продукції
Фінансова	Фінансова свобода підприємства Свобода бізнесу Банкрутство
Інтелектуальна	Науково-технічні можливості підприємства Наявність патентів Підвищення кваліфікації персоналу
Кадрова	Якість працівників (грамотність, освіта) Здоров'я працівників Добробут працівників Соціальний захист працівників
Правова	Юридичне забезпечення діяльності підприємства Договірна робота Взаємовідносини з контролюючими органами
Інформаційна	Захист конфіденційної інформації Ділова розвідка Інформаційно-аналітична робота
Інноваційна	Здатність до створення інновацій Обсяг інноваційної продукції Ефективність від впровадження інновацій
Силова	Протидія рейдерству Безпека персоналу Безпека керівництва Система охорони приміщень та будівель
Екологічна	Рівень відповідності вмісту забруднювальних речовин на підприємстві нормативам Безпека життєдіяльності Умови праці на підприємстві Навантаження на навколишнє середовище Забруднення повітря в приміщеннях

Для досягнення мети дослідження пропонуємо використовувати два види показників: узагальнюючий (інтегральний) показник – для оцінки економічної безпеки підприємства; розширену систему локальних показників – для детального аналізу компонент і виявлення резервів ЕБ підприємства.

На другому етапі оцінювання рівня економічної безпеки підприємства відбувається планування та збір інформації, визначення виконавців та безпосередньо опрацювання інформації про результати економічної діяльності підприємства за декілька років. Дані збираються з метою вирішення окремої проблеми, отже, їх кількість повинна бути достатньою. Для оцінювання рівня ЕБ необхідним є аналіз діяльності підприємства протягом визначеного періоду, розгляд отриманих показників в динаміці, який дозволить більш повно й точно відобразити економічні процеси та явища і зробити обґрунтовані висновки.

Третій етап полягає в проведенні оцінки рівнів кожної компоненти економічної безпеки підприємства. Ґрунтуючись на статистичних усередненнях та експертних висновках для показників оцінювання компонент ЕБ підприємств використовуються так звані «порогові» значення кожної компоненти, що дає можливість визначити загальний рівень ЕБ підприємства.

Четвертий етап – оцінювання економічної безпеки підприємства на основі теорії нечітких множин і нечіткої логіки та виявлення загального рівня економічної безпеки підприємства.

П'ятим етапом є прогнозування рівня ЕБ підприємства і виявлення тенденцій його зміни в напрямку підвищення, збереження чи зниження.

На *шостому етапі* відбувається надання рекомендацій щодо забезпечення належного рівня економічної безпеки підприємства машинобудівної галузі: 1) систематизація проблем підприємства; 2) визначення стратегій подальшого розвитку підприємства; 3) надання пропозицій щодо застосування організаційно-економічних заходів забезпечення економічної безпеки підприємства з урахуванням впливу євроінтеграційних факторів в умовах нестабільного ринкового середовища.

Специфіка електроенергії як енергоносія зумовлюють **особливості забезпечення економічної безпеки** енергетичних підприємств, функціонування енергосистеми України та ринку електроенергетики в цілому:

- По-перше, процеси виробництва і споживання електроенергії є одночасними і безперервними. Ринок електроенергії нормально функціонуватиме винятково за умови, що постійно забезпечується баланс виробництва і споживання. Змінне навантаження призводить до необхідності оперативних заходів балансування, яке можливе при різних режимах роботи енергетичних потужностей: базових, які характеризуються постійною потужністю, та маневрових, які змінюють обсяг виробництва електроенергії. Маневрові потужності розподіляються на пікові (витримують максимальне навантаження) та напівпікові (здатні до помірних змін протягом доби).

- По-друге, фізично не можливо створити запаси електроенергії, що призводить до необхідності забезпечення резервів палива, потужностей та пропускної здатності електромереж. Величина резервів підлягає нормуванню, а витрати на їх підтримання відображаються у вартості електроенергії.

- По-третє, виникає складність у прогнозуванні споживання та виробництва електроенергії внаслідок коливань попиту залежно від низки чинників (часу доби, днів тижня, сезону).

- По-четверте, жорсткий зв'язок електроенергії та мережі передачі, що спричиняє втрати електроенергії під час її транспортування (довжина ліній зумовлює кількість втрат; припустимими вважаються втрати на рівні 4-5%, максимально можливими – 10% обсягу електроенергії). Зростання втрат електроенергії залежно від відстані зумовлює необхідність створення регіональних енергосистем, які є частиною ОЕС України. Проте мережеві обмеження є однією з головних перешкод при необхідності інтеграції регіональних ринків електроенергії.

Транспортування та розподіл електроенергії здійснюється магістральними мережами протяжністю близько 23 тис. км та розподільними (локальними) мережами (понад 890 тис. км повітряних і кабельних ліній). Магістральні електромережі перебувають в оперативному та технологічному управлінні ДП НЕК «Укренерго». Розподільні (локальні) мережі належать енергопостачальним (розподільним) компаніям різних форм власності, яких на цей час налічується 29 (25 «обленерго», компанії Київенерго, ТОВ «Луганське енергетичне об'єднання (ЛЕО)», ТОВ «Сервіс-Інвест» і ДП «РЕМ»). Ці компанії забезпечують транспортування і продаж електроенергії споживачам. Обладнання електромереж характеризується високим рівнем зношеності, що зумовлює значні витрати електроенергії на її транспортування [11, с.4-16].

- По-п'яте, застарілість обладнання призводить до неефективності роботи електростанцій (63,8% енергоблоків знаходяться за межею фізичного зносу; 27,8% наближаються до неї, а решта, 8,3%, – до межі розрахункового ресурсу). Найбільш критичною є ситуація у галузі теплової енергетики, оскільки основна частина ТЕС і ТЕЦ вводилася в експлуатацію в період до 1970 року. Залишковий робочий ресурс енергоблоків ТЕС становить 5-15 років, а деяких – лише 3-5 років [12].

- По-шосте, генеруючі підприємства забезпечені власними паливними ресурсами приблизно на 60%. Близько 40% ресурсів імпортується переважно з Росії (природний газ та ядерне паливо). ТЕС і ТЕЦ України використовують вугілля неналежної якості, що викликає значний рівень шкідливих викидів у довкілля, який перевищує нормативи ЄС від 5 до 30 разів.

Висновки. Таким чином, за результатами дослідження була запропонована методика оцінювання рівня економічної безпеки підприємства, яка дає можливість провести економічну оцінку наслідків впливу внутрішніх і зовнішніх факторів та загроз на економічну безпеку підприємства з урахуванням несприятливого ринкового середовища, виділено особливості забезпечення економічної безпеки енергетичних підприємств України.

Науковановизнаодержаних результатів полягає у вдосконаленні методичного підходу до оцінювання рівня економічної безпеки енергетичних підприємств, який, на відміну від існуючих, враховує вплив євроінтеграційних факторів та факторів нестабільного ринкового середовища, що дозволяє визначи-

ти рівень економічної безпеки підприємства, проблемні сфери виробничо-господарської діяльності підприємств, які потребують прийняття управлінських рішень. Окрім того, набули подальшого розвитку пропозиції щодо оптимізації процесу оцінювання рівня економічної безпеки підприємств, які, на відміну від існуючих, дозволяють сформувати комплекс рекомендацій з урахуванням економічного стану підприємства. Напрями реалізації цих рекомендацій можуть стати предметом для подальших наукових досліджень. Результати дослідження можуть бути використані вітчизняними підприємствами під час процесу забезпечення необхідного рівня їх економічної безпеки.

Література:

1. Камышникова Э. В. Оценка уровня экономической безопасности машиностроительного предприятия / Э. В. Камышникова // Бизнесинформ. — 2009. — № 7. — С. 77–81.
2. Камышникова О. В. Методика оценки уровня экономической безопасности металлургического предприятия / О. В. Камышникова // Актуальные проблемы экономики. — 2009. — № 11(101). — С. 77–82.
3. Нагорна І. І. Оцінка стійкої економічної безпеки промислового підприємства / І. І. Нагорна // Економічний простір. — 2008. — № 19. — С. 243–255.
4. Кучеренко А. А. Оценка уровня экономической безопасности вагоностроительных предприятий Украины / А. А. Кучеренко // Бизнесинформ. — 2009. — № 7. — С. 81–89.
5. Береза З. В. Суть і складові економічної безпеки підприємства / З. В. Береза // Науково-теоретичний журнал «Наука й економіка» Хмельницького економічного університету. — 2009. — Вип. №4 (16). Т. 2. — С. 59–64.
6. Ильяшенко С. Н. Оценка составляющих экономической безопасности предприятия / С. Н. Ильяшенко // Науч. тр. ДонНТУ. — Донецк, 2002. - № 48. — С. 16-22.
7. Євдокимов Ф. І. Узагальнююча оцінка фінансової складової рівня економічної безпеки підприємства / Ф. І. Євдокимов, О. В. Мізіна, О. О. Бородіна // Екон. пр. ДонНТУ. — Сер. екон. — Вип. 47. — Донецьк : Вид-во ДонНТУ, 2002. — С. 6-12.
8. Мищенко С. Н. Система обеспечения экономической безопасности организации : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 «экономика и управление народным хозяйством» / Сергей Николаевич Мищенко ; [Донской гос. техн. ун-т]. — Ростов н/Д : [б. и.], 2004. — 197 с.
9. Гришко Н. Є. Формування оціночних параметрів складових економічної безпеки машинобудівного підприємства / Н. Є. Гришко // Вісник соціально-економічних досліджень. - 1 (48). - 2013. - с.67.
10. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: монографія / Г.В. Козаченко В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко. — К.: Лібра, 2003. — 280 с.
11. Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Розумкова / Національна безпека і оборона. - №6 (135). — 2012.— С.4-16.
12. Аналіз регуляторного впливу до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про електроенергетику» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.mpe.kmu.gov.ua/fuel/doccatalog/document?id=157299>.